

ЗБРОЙНІ ФОРМУВАННЯ ОУН НАПЕРЕДОДНІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

© Лісіна С.О., 2013

Проаналізовано праці українських та зарубіжних дослідників, які висвітлюють проблеми військово-організаційної діяльності ОУН 1939 року, та з'ясовано організаційні перспективи подальшої участі ОУН у веденні бойових дій.

The work of Ukrainian and foreign researchers who cover the military and organizational problems of the OUN in 1939 has been analyzed in the article. The organizational prospect of further participation of OUN in military operations has been found out.

Досвід діяльності Організації Українських Націоналістів на західноукраїнських землях у передвоєнний період становить великий науковий та пізнавальний інтерес. Вітчизняні публікації джерельних матеріалів і наукових видань істотно розширили документну базу подій про військово-організаційну діяльність ОУН. Активність українця, зорієнтованого на майбутнє нашої держави, значною мірою залежатиме від того, як сучасне суспільство знає і сприймає минуле. З огляду на це, проблеми військово-організаційної діяльності ОУН у 1939 р. набувають великої актуальності.

Події у Карпатській Україні стали прологом Другої світової війни, власне українське питання у котрий раз стало у центрі європейської геополітики. Політичні кола західних держав на шпальтах періодичних видань неодноразово обговорювали можливий конфлікт між III Рейхом і СРСР за українські землі. Але у кінцевому результаті Німеччина хотіла себе застрахувати від війни на два фронти, враховуючи досвід Першої світової війни, тому вона створила низку союзників-сателітів (Хорватія, Угорщина, Румунія, Словаччина, Фінляндія), а пактом Молотова-Ріббентропа розв'язувала собі руки на Заході. І в котрий раз Закарпаття і Західна Україна стали розмінною монетою у геополітичній грі. ОУН, своєю чергою, сподівалася, що внаслідок воєнного конфлікту між Німеччиною та Радянським Союзом вдасться розв'язати українське питання, зокрема, за допомогою III Рейху [1, с. 4].

На Закарпаття у листопаді 1938 р. за дорученням Військового Штабу ОУН приїхав полковник М. Колодзінський. У зв'язку із політичним напруженням, він береться до поспішного військового вишколу; викладає, зокрема, на старшинських та підстаршинських курсах Карпатської Січі. І в цей же період штаб Карпатської Січі під проводом полк. М. Колодзінського-“Гузара” складає докладний план організації військової сили Закарпаття власними засобами. Згідно з планом, базою для творення війська повинні були бути західноукраїнські землі, звідки нелегально прибуватимуть колишні старшини УГА та Січові Стрільці, а також молодше покоління, яке здобуло військовий старшинський вишкіл у польській армії, та рядові бажаючі. Економічні українські установи на ЗУЗ повинні були забезпечити фінансові засоби, а ПУН мав подбати про організоване постачання зброї з-за кордону. Решту зброї передбачалось здобути через роззброєння військових та захоплення військових складів на території Закарпаття.

Через заборону ПУНу в реалізації його планів полковник М. Колодзінський та група провідних військовиків ОУН (З. Коссак, Р. Шухевич, О. Гасин) прийняли рішення творити українські збройні відділи в Карпатській Україні власними силами. Почалися переходи націоналістів-революціонерів на Закарпаття, щоб там включитися у розбудову армії – Карпатської Січі. Наприкінці 1938 р. нелегальні переходи кордону до Підкарпатської Русі набули масовості і, як стверджували польські поліцейні та судові органи, велися вони під проводом ОУН [2, арк. 8]. Спеціальна інструкція для окружних прокуратур вказувала, як поводитися з порушниками кордону:

“Конкретно потрібно в'яяснити такі питання: 1) з якою ціллю затриманий намагався перейти кордон? 2) в якому місці мав перейти кордон і в кого мав зголоситися на тому боці? Окремо потрібно довідатися, чи затриманий належав до ОУН” [2, арк. 8].

У справі військово-організаційної діяльності націоналісти особливу увагу приділили “Організації народної оборони” на Закарпатті, з часом перейменованої у “Карпатську Січ”. Головнокомандувачем Збройних сил Карпатської України під час боїв з угорськими військами був Сергій Єфремов [3, с. 152], начальником штабу – М. Колодзінський, разом з яким працювали інші відомі члени ОУН на ЗУЗ: З. Коссак, Р. Шухевич, Є. Врецьона [4, с. 69–76].

Найважчою проблемою Карпатської Січі була зброя, яку чехи не хотіли давати січовикам. Кілька рушниць, револьверів і ручних гранат забрали січовики у польських та мадярських терористів, кілька купили у чехів. Військовий вишкіл обмежувався муштрою без зброї під час маніфестацій і виборів.

Під час військових подій 13 березня 1939 р. січовики брали участь в боях за будинок команди Січі і Січову Гостинницю в Хусті. У зв'язку із розвитком військових дій Міністр військових справ Степан Клочурак видав наказ: “Міністерство Військових справ Карпатської України. Наказ ч.1

Наказую: Полковник С. Єфремов, як комендант Національної Оборони Карпатської України, прибирає собі штаб у складі осіб: 1. полковник Михайло Гузар, 2. полковник Філонич, 3. надпоручник Парчаній, 4. надпоручник Гулянич, 5. поручник Бабіля, підпоручник Андрій Івашкевич, 7. підпоручник Пуглик Михайло, 8. підпоручник Вайда Степан, 9. поручник Петро Чорний, 10. поручник Щука Борис, 11. комендант ОНІКС Іван Роман, яко інтендант.

Хуст, дня 15.III.1939. Степан Клочурак, в.р

Міністр справ військових Карпатської України” [5, с. 217]. Цей наказ мав значення не так внутрішнє, як державно-правове, бо М. Колодзінський-Гузар вже виконував функції шефа штабу Карпатської Січі.

15 березня 1939 р. о 15.00 год в будинку Української державної гімназії сейм Карпатської України проголосив свою державу незалежною республікою на чолі з президентом, своїм державним прапором, гербом, гімном та прийняв Конституційний Закон. Першим президентом Карпатської України було обрано о. Августина Волошина. Уряд Карпатської України підвищив М. Колодзінського до звання полковника і призначив комендантом Збройних сил держави.

Увечері цього ж дня німецький консул у Хусті повідомив українську сторону, що “в такій ситуації, коли мадярські війська зайшли вже досить далеко в глибину краю, Німеччина не може дати помічі Карпатській Україні, бо це б могло викликати збройний конфлікт з мадярами й поляками”. З огляду на це, консул радив “добровільно податися мадярам” [6, с. 114]. На вимогу капітуляції з боку німецького консула Гофмана полковник Колодзінський відповідав, що в лексиконі українського націоналіста немає терміна “капітуляція” і ворог його не зможе поставити на коліна – ніколи. Було проголошено загальну мобілізацію до рядів Січі. Текст мобілізаційного заклик був надрукований на сторінках газети “Нова свобода” 16 березня 1939 р.: “УВАГА! Бувші військові старшини, підстаршини й вояки, голосіться! При міністерстві війська в Хусті утворився генеральний штаб під проводом полк. Єфремова. Формується армія Карпатської України. Всі бувші військові старшини, підстаршини й вояки, голосіться до головної команди армії, і тому нехай не буде ні одного вишколеного вояка, який би не заоферував свої прислуги своїй Державі. Служили ми цісарям, всяким чужим президентам, то послужім тепер своєму народові. Вояки, Вас кличе рідна Держава” [5, с. 218].

З мобілізованих вояків і добровольців створювали відділи Січі, роззброювали чеську поліцію, жандармерію, і забравши зброю, рушали на південь, щоб загородити дорогу мадярам. Хоч політичний провід Карпатської України фактично капітулював під тиском подій, керівники “Карпатської Січі” вирішили дати останній бій мадярським загарбникам. Однак боездатність загонів січовиків виявилася занадто низькою. Незважаючи на те, що “Карпатська Січ” нараховувала 10–12 тис. осіб, військовий вишкіл мала незначна частина з них. А кількість озброєних бійців не перевищувала, мабуть, двох тисяч осіб. З огляду на зазначене, розраховувати на тривалий спротив угорським військам було нереально. Незважаючи на героїзм січовиків, організована збройна

боротьба в Карпатській Україні фактично припинилася 19 березня 1939 р. Невеликі партизанські групи, переважно в гірській місцевості, ще довгий час турбували окупантів. Загалом втрати “Карпатської січі” становили вбитими трохи більше 100 осіб. Загальна ж кількість загиблих у цих подіях українців оцінюється в 5 тис. осіб [7, с. 68], серед яких були М. Колодзінський і З. Коссак, – провідні члени КЕ ОУН на ЗУЗ. Вони були захоплені в полон біля Солотвино і розстріляні угорцями без суду і слідства. Але разом з тим, як стверджує польський дослідник Висоцький В.: “Поразка короткотривалої збройної боротьби на захист Карпатської України не дискредитувала ОУН в очах більшості українців” [8, с. 393]. Спільно з тисячами місцевих патріотів ці революціонери боронили молоду державу перед наступом малярських агресорів. “Карпатська Україна вчинила перший спротив в Європі, щоб збройною рукою зупинити “нове порядкування” Європи Німеччиною, це був перший стріл у “нову Європу” Гітлера!”. Такими словами охарактеризував Ярослав Стецько історичне значення виступу націоналістів-революціонерів на Закарпатті [9, с. 26].

Незважаючи на поразку Карпатської Січі, ПУН не покидав надії на допомогу Німеччини у відторгненні українських земель від Москви, тому напередодні Другої світової війни працював над створенням українських військових частин при німецькій армії. Командування Вермахту обговорювало такі пропозиції із застереженням та обережністю, оскільки вже готувався ґрунт для зближення між Москвою та Берліном. Однак представники відомства адмірала Канаріса все-таки зважилися на формування українського легіону, вишколення якого відбувалося в австрійській місцевості Зауберсдорф. Серед його складу переважали стрільці Карпатської Січі й оунівці, які жили в еміграції в Німеччині, чи перейшли на її територію з Польщі до вересня 1939 р. У Зауберсдорфі проводилося військово-навчання, звідки його слухачів маленькими групами переправляли на подальше вдосконалення, переважно до Німеччини [10, с. 64–70]. Вишкіл Українського Легіону, назва якого, за твердженням З. Книша [11, с. 112], “Військові відділи націоналістів”, здійснювався у глибокій таємниці. Усього зібралося 600 осіб, яких поділили на два курені. Загальну команду від Проводу ОУН здійснював Р. Ярий, а у вишколі брав участь генерал В. Курманович. Крім загальновійськової підготовки, українських військовиків навчали поліційної справи, а також водінню автомобіля та мотоцикла [10, с. 64 – 70].

Напередодні німецько-польської війни загін перекинули до Словаччини. Він отримав назву “Берг Бауерн Гільфе (ВВН)”, що в перекладі з нім. означає “допомога гірським селянам”. Очолив ВВН полковник Р. Сушко. Німці не планували використовувати українців у військових діях. Українському Легіонові відводилась роль допоміжної робочої частини [12, с. 45]. Вишкіл Українського Легіону здійснювався у глибокій таємниці. Бійці зобов’язувалися приховувати від сторонніх свою національність, зобов’язані були використовувати псевдоніми або німецькі імена [13, с. 7–8].

В оперативно-тактичному плані ВВН належав до сил 14-ї армії генерала Ліста з групи армій “Південь”, якими командував фельдмаршал Руштенд. У середині вересня 1939 р. загін Р. Сушка, загальною чисельністю 200 осіб, рушив з території Словаччини на Сянок–Турку–Ліско. Пізніше окремі частини Українського Легіону дійшли до Стрия, Самбора та Львова. Вони брали участь в арештах польських солдатів з розгромлених частин, допомагали німцям в охороні порядку, в контактах з місцевим населенням, у встановленні військової адміністрації. Так, в Самборі учасникам ВВН вдалося захопити архів місцевої поліції, в якому містилися відомості про боротьбу репресивних органів Польщі з ОУН [14, с. 36]. За весь час існування Українського Легіону його дії обмежувалися кількома наступами на невеликі польські гарнізони, обози й загоны. Коли Польща як держава перестала існувати, Український Легіон фактично був розформований. Німецьке ж командування запропонувало реорганізувати цей Легіон у поліцейське формування, на що полковник Р. Сушко не погодився і склав повноваження командира [15, с. 146]. Такою була перша спроба оунівців організувати у складі німецької армії українську збройну формування. Але лідери ОУН продовжували наголошувати на веденні вишкільної роботи з кадрами для творення майбутньої національної армії.

Отже, напередодні Другої світової війни в рядах Організації Українських Націоналістів вже були вишколені військові кадри, готові боротися за свободу українських земель і почати відновлення та розбудову української державності з наших західних теренів, так званої “Срібної

землі”. На клаптику Закарпаття була проголошена Карпатська Україна і українські націоналісти стали серцевиною патріотів нової держави. На жаль, дії бойовиків ОУН не завжди знаходили підтримку та організаційну зверхність Проводу, який у той час підпадає під вплив німців. Коли ще Європа перебувала в стані, хоч і тривожного, але спокою, українці вже боролися проти угорських завойовників. Незважаючи на жертви, здобувався досвід ведення бойових дій, який вже використали бійці ВВН на початку німецько-польської війни. З іншого боку, більшість членів організації починає критично ставитися до німців як визволителів українських земель, і робить ставку на власні сили.

Цей період був позначений напруженою політичною боротьбою, в умовах якої Організація Українських Націоналістів показала свою здатність до боротьби, плекаючи стратегічну мету – створення незалежної Української Соборної Самостійної Держави.

Отже, встановлено, що розробка на Установчому Конгресі, II Великому Зборі ОУН програмних документів та норм щодо військово-організаційної структури, вишколу знайшли своє практичне втілення у створенні перших військових загонів, набутті бойового гарту у воєнному конфлікті на Закарпатті та удосконаленні воєнної майстерності націоналістів у рядах німецької армії супроти польських сил. Усе це говорить про реалістичність документів ОУН, які отримали перспективу в роки Другої світової війни в організаційному оформленні національного підпілля та веденні бойових дій Українською Повстанською Армією.

1. Якимович Б. *Карпатська Україна та її Збройні сили* / Б. Якимович // *Шлях перемоги*. – 1993. – 12 березня. – С.4. 2. ЦДІА у Львові, ф.205, оп.1, спр.1075, арк.8. 3. Колянчук О. *Генералітет Українських визвольних змагань* / О. Колянчук, М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – 284 с. 4. Трофим'як Б. *Січові стрільці, пластуни галицького краю – будівничі Закарпатського пласту в боях за незалежність Карпатської України (1921–1938)* / Б. Трофим'як // *Карпатська Україна і Карпатська Січ: мат. Всеукр. наук.-практ. конф. (14 березня)*. – Ужгород, 1999. – С. 69–76. 5. Стерчо П. *Карпато-Українська держава: До історії визвольної боротьби карпатських українців у 1919–1939 роках* / П. Стерчо. – Репр. вид. – Львів: *За вільну Україну*, 1994. – 238 с. 6. *Карпатська Україна у боротьбі: зб..* – Відень: *Видання Української пресової служби*, 1939. – 223 с. 7. Косик В. *Україна і Німеччина у Другій світовій війні* / В. Косик. – Париж; Нью-Йорк; Львів, 1993. – 659 с. 8. Wysocki R. *Organizacja Ukraińskich Nacjonalistów w Polsce w latach 1929–1939: Geneza, struktura, program, ideologia*. – Lublin, 2003. – 433 s. 9. Стецько Я. *30 червня 1941: Проголошення відновлення державності України* / Я. Стецько. – Торонто; Нью-Йорк; Лондон: *Українська видавнича спілка*, 1967. – 463 с. 10. Трофимович В. *Військова діяльність ОУН у 1939–1942 роках* / В. Трофимович // *Республіканець*. – 1994. – №1. – С. 64–70. 11. Книш З. *Перед походом на Схід: Спогади і матеріали*. – Ч.2: *До діяння Організації Українських Націоналістів у 1939–1941 роках* / З. Книш. – Торонто: *Срібна сурма*, 1959. – 191 с. 12. Гаврилів І.О. *Проблема національних збройних формувань у діяльності політичних сил Західної України напередодні Другої світової війни* / І.О. Гаврилів // *Військово-науковий вісник НУ “Львівська політехніка”*. – Львів, 2002. – Вип.4. – С.41–48. 12. Крохмалюк В. *Заграва на Сході: спогади й документи* / В. Крохмалюк. – Торонто; Нью-Йорк, 1978. – 351 с. 14. Боляновський А. *Українські військові формування в збройних силах Німеччини. 1939–1945*. – Львів, 2003. – 137 с. 15. Овад Х. *Полковник Роман Сушко. (1894–1944): на вшанування його пам'яті* / Х. Овад. – Торонто, 2006. – 305 с.